

NORBERT KMEŤ

Cesta Milana Šimečku k disentu¹

Pojem disent sa začal používať v polovici 60. rokov. V Československu je toto slovo spojené najmä s obdobím normalizácie. Nebudem sa bližšie venovať pojmu disident, ale pokúsím sa načrtnúť, čo viedlo Milana Šimečku k disentu, ako k nemu dospel. V úvahách nad problematikou disentu „treba dôsledne rešpektovať, že ide o prejavované, komunikované iné, odlišné myslenie“.² Po nastolení a upevnení normalizačného režimu bol disent „významnou súčasťou humanitnej línie odporu“.³ Spoločenské postavenie disidentov nebolo jednoduché. Neustále museli odolávať najmä tlaku Štátnej bezpečnosti a iných štátnych orgánov, ktorých cieľom bolo maximálne sťažiť ich osobnú ľudskú situáciu. Na ilustráciu uvediem osobnú výpoveď Jána Mlynárika: „...nebyla to selanka, probíhal tady systematický zápas, na který stát vynakládal mnohé prostředky a intelektuálové zas museli vyplývat zbytečně mnoho mozkového potenciálu na odražení provokací a eliminování dezinformací.“⁴

Milan Šimečka, ako aj iní československí disidenti nemali záujem o označenie disident. Napríklad Václav Havel sa vyjadril, že označenie disident „nemáme moc rádi“.⁵⁴ V prácach M. Šimečku z obdobia normalizácie sa síce stretieme s pojmom disident, väčší význam mu však neprikladal. Pre neho sú dôležitejšími slovami než disent pojmy „obrana vlastnej skutočnosti“, „žiť slušne“, „veľké a malé dejiny“.

Mojím cieľom je poukázať na to, akým spôsobom sa M. Šimečka rozišiel s režimom a ideológiou, ktorým v mladosti sám uveril. V komunistickú ideológiu veril preto, lebo „našemu mladistvému sklonu k zjednodušovaniu skvele vyhovovala predstava marxizmu jako uceleného projektu nové společnosti, ve které je všechno přesně rozpracováno“. Počas dvoch desaťročí svojho života M. Šimečka spájal svoje „malé dejiny“ s „veľkými dejinami“ vládnucej komunistickej strany v Československu. Toto spojenie sa však dostalo do kritického bodu, z ktorého vzišiel Šimečkov rozchod so štátnou ideológiou a režimom. Ten vyvrcholil v geste odovzdania straníckej legiti mácie, čo sa však „nedotklo žádné citlivé oblasti v mém vědomí, všechna zklamání jsem měl už za sebou“.⁶ Postupne dospel k vlastnej slobode v násilnickej spoločnosti. Prechod k vlastnej

¹ Milan Šimečka je autorom jednej z najbrilantnejších analýz normalizačného režimu v Československu. Je priradovaný k filozofom, politológom a patril k významným československým disidentom. K osobnosti Milana Šimečku zverejňujeme stať, ktorá bola odprezentovaná na konferencii *Slovo a skutočnost*, 21. – 22. septembra 2000 v Bratislave. Tento text nebol upravovaný a zachoval si svoju aktuálnosť.

² KUSÁ, J.: Nezávislé sociálno-filozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969 – 1989. In: *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti*. FÚ SAV a NMŠ, Bratislava 1995, s. 13.

³ KOPSOVÁ, R.: Filozofický disent na Slovensku v 70-tych a 80-tych rokoch. In: Kollár, K., Kopčok, A., Pichler, T. (ed.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. FÚ SAV, Bratislava 1998, s. 374.

⁴ MLYNÁRIK, J.: *Ruzyňské meditace*. Ipeř, Praha 1999, s. 189.

⁵ HAVEL, V. (ed. Prečan, V. a Tomský, A.): *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969 – 1979*. Rozmluvy, Praha 1990, s. 51.

⁶ ŠIMEČKA, M.: *Obnovení pořádku*. Atlantis, Brno 1990, s. 46 – 47.

vnútornej slobode sa mohol v prípade M. Šimečku uskutočniť aj vďaka tomu, že odmietol uskutočniť otvorený politický obchod s režimom a svoju skutočnosť bránil pred tou, ktorú ponúkal režim či už vo forme štátneho klamstva, korupcie a pod. Osobnosti, ktoré sa rozhodli pre podobný spôsob života, aký mal M. Šimečka v československom normalizačnom režime, na Západe nazývali disidentmi.

S disidentstvom úzko súvisí „obrana svojej skutočnosti“. M. Šimečka „bránil svoju skutočnosť proti skutočnosti uznané štátom a jeho ideológiou“. Normalizačný režim ho donútil brániť vlastnú skutočnosť proti inej – normalizačnej skutočnosti a bol si vedomý, že ju musí brániť preto, lebo je to jeho „nezciziteľné vlastníctvo“. Obranou vlastnej skutočnosti sa pokúsil ochraňovať svoje základné ľudské práva. Za smiešne považoval to, že vedie spor so štátom len pre ochranu svojej vlastnej skutočnosti.⁷

Počas normalizačného režimu sa snažil ochrániť pred spoločnosťou, ktorá na vlastných občanoch praktizovala násilie len preto, že si dovolili mať a prezentovať odlišné názory, než pripúšťala oficiálna ideológia. Spôsoby vymanenia sa z oficiálnych štruktúr normalizačného režimu boli vo väčšine prípadov „náhodné a nútené“. Po prvom kroku nasledovala voľba: prijať alebo neprijať otvorený politický obchod medzi občanom a režimom. Odmietnutie navrhovaného politického obchodu znamenalo „budovanie nezávislej existencie, nezávislej na celom tom sociálnom vydieraní, ktoré tu existuje, na policajnom šikanovaní“. Permanentné policajné šikanovanie malo za následok stratu súkromného života. Zásahy bezpečnostných orgánov obrali človeka o závažný druh „ľudskej dôstojnosti, ktorý vytvára ten okruh života, do ktorého nik iný nemá právo vstúpiť“.⁸ Toto bola „daň“ a „cena“, ktorú občan zaplatil normalizačnému režimu za svoju vnútornú slobodu.

Milana Šimečku, ako aj ďalších (napríklad J. Jablonického a M. Kusého), normalizačný režim potrestal za to, čo napísali. Takéto potrestanie považoval M. Šimečka za správne. Tento dôvod vylúčenia z KSČ a následne z „oficiálnej“ spoločnosti prijal. K tejto udalosti uvádza: „...byl jsem rád, že mě nevyklučují pro nějakou hloupost, kterou bych musel vyvracet.“⁹

Voľba M. Šimečku znamenala aj to, že sa rozhodol „žiť slušne“. Z existenčného a morálneho hľadiska išlo o to, že si nezachráni svoje postavenie na úkor iných. Napríklad začiatkom roka 1970 v jednom liste okrem iného napísal: „...nechcem však voliť spokojnosť a materiálne bezpečie za cenu pokrytectva a mravného znehodnotenia vo vlastných očiach aj v očiach svojich priateľov.“¹⁰

V textoch M. Šimečku sa stretávame s témou „vlastná skutočnosť“ a iná, čiže „cudzí“ skutočnosť, pričom poukazuje na priepasť, ktorá ich oddeľuje. Rozpor medzi nimi a neschopnosť predstaviteľov normalizačného režimu pochopiť jeho vlastnú skutočnosť ilustroval na príklade vyšetrovateľov ŠtB. Tí podľa neho nedokázali pochopiť, „že by človek mohol dojsť po létech zkušeností k poznání, které je podmínkou jeho vnitřní integrity, a že z tohoto poznání nesleví, i když je to krajně nevýhodné“. Nepochopenie rozdielnosti medzi skutočnosťami a poukazovanie vyšetrovateľov ŠtB na správanie sa väčšiny spoločnosti mohlo viesť k tomu, že aj v Českoslo-

⁷ ŠIMEČKA, M.: O nejisté skutečnosti a možnostech domluvy. In: Havel, V. (ed.): Hostina. Sixty-eight Publishers Corporation. Toronto 1989, s. 13 – 16.

⁸ KUSÝ, M., ŠIMEČKA, M.: Prvý rozhovor s druhou generáciou. In: Kusý, M., Šimečka, M.: Európska skúsenosť s reálnym socializmom. Naše snahy, Toronto 1984, s. 12, 15.

⁹ ŠIMEČKA, M.: Obnovení pořádku, c. d., s. 44.

¹⁰ KOPSOVÁ, R.: c. d., s. 374.

vensku – podobne ako v Sovietskom zväze – by disidentov internovali v psychiatrických liečebniach. Podľa M. Šimečku chýbal už len „krok k tomu, aby boli prohláseni za duševne choré“.¹¹

Šimečka patril k tým osobnostiam v ČSSR, ktoré režim prenasledoval za to, čo napísali a uskutočnili. Odmietol zaradiť sa do normalizovanej spoločnosti a nepridal sa ani navonok k adaptovanej skupine. Tento proces nemohol absolvovať kvôli „vlastnému duševnému stavu“. Odmietol uzatvoriť s režimom zvláštny druh spoločenskej zmluvy, ktorá bola „základom stability reálneho socializmu“.¹²

Rozhodnutie žiť v pravde bolo z pohľadu M. Šimečku politickým a morálnym problémom. V protiklade k svojmu rozhodnutiu žiť v pravde mohol každodenne sledovať produkovanie väčších či menších štátnych klamstiev a presviedčať sa teda o tom, že nádej na pravdu je v reálnom socializme malá.¹³ Uvažoval o tom, že aj bez vlastného pričinenia majú ľudia žijúci na území tvoriacom celok vo svojich individuálnych ľudských skutočnostiach spoločne to, že v dôsledku „sociálneho života ľudí, spoločné práce a neustálych pokusů o sblížení individuálných skutočností“ ľudská spoločnosť vystupuje vždy len v individuálnych podobách.¹⁴ Predchádzajúce riadky teda ilustrujú základný konflikt, ktorý mal M. Šimečka s normalizačným režimom, čiže obranu vlastnej skutočnosti pred realitou vnucovanou násilníckou spoločnosťou.

Pred obhajovaním práva na vlastnú skutočnosť dospel M. Šimečka vo svojich vzťahoch s nastupujúcim režimom a komunistickou stranou k takému bodu, v ktorom sa musel rozísť s oficiálnou politikou štátu. Tento rozchod nastal aj vďaka jeho profesionálnemu záujmu o utópie, ako na to poukazuje napríklad R. Kopsová.¹⁵ Svoje miesto si našiel mimo normalizačného režimu „v kruhu nezávislého myslenia a paralelnej kultúry“. Jednou z dôležitých a nevyhnutných činností sa pre neho stala obrana vlastnej skutočnosti proti režimu, ktorý sa pokúšal prisudzovať „lidem jedinou spoločnou skutočnosť a koketovať s myšlenkou, že práve tato kolektívne ověřená skutečnost je blízka skutečnosti objektivní“.¹⁶

Postupom času sa vlastná skutočnosť M. Šimečku začala čoraz viac rozchádzať s touto overenou, skoro objektívnou skutočnosťou. Jeho rozchod s komunistickým režimom bol postupný a vyústil „v konečný kopanec, který se dostavil jednoho rána v srpnu 1968“. Vtedy sa zrútila Šimečkova ideologická konštrukcia, ktorú staval od oslobodenia 1945 a ktorá vydržala bez väčších naštrení až do 21. augusta 1968. Vďaka tomuto – síce nie bezbolestnému – historickému „kopancu“ M. Šimečka čoraz lepšie rozoznával jednotlivé chyby vo svojom ideovom projekte. Potom – obrazne povedané – začal budovať nový príbytok svojim ideám, ktorý mal byť stabilnejší.¹⁷ Takto sa dostával k obrane vlastnej skutočnosti, k disentu a na okraj spoločnosti, ktorú formovali predstavitelia normalizačného režimu.

Bránením vlastnej skutočnosti dospel k záveru, že je to jeho „nezcizitelné vlastnictví, že její řád, to, jak jsou v ní seřazeny životní hodnoty, je součástí mého já a že jen proto stojí za to ji bránit. Jinak bych musel nasednout na cizí loď a trpět tam jak ve vyhnanství.“ Skúsenosti s postupmi

¹¹ ŠIMEČKA, M.: Obnovení pořádku, c. d., s. 103.

¹² Tamže, s. 168.

¹³ Blížšie pozri tamže, s. 138 – 146

¹⁴ ŠIMEČKA, M.: Dopisy o povaze skutečnosti. In: Šimečka, M. (ed. Kusá, J., Kopsová, R.): Listy z vězení. Dopisy z vězení. Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 1999, s. 321.

¹⁵ KOPSOVÁ, R.: c. d., s. 374.

¹⁶ ŠIMEČKA, M.: Dopisy o povaze skutečnosti. In: Šimečka, M. (ed. Kusá, J., Kopsová, R.): Listy z vězení. Dopisy z vězení, c. d., s. 321.

¹⁷ ŠIMEČKA, M.: O umdenken. In: Šimečka, M.: Kruhová obrana. ARCHA, Bratislava 1992, s. 65 – 66.

normalizačných štátnych orgánov a s praktizovaným násilím mali za následok, že M. Šimečka sa „zařídil na obranu své skutečnosti“. Začal dbať o to, aby mu nič nenarušovalo jeho skutočnosť a púšťal do nej len to, čo uznal za vhodné, čiže „dobré knihy, mírna a rozumná slova, veselé řeči kamarádů, šeptání atd. Zní nakonec úplně směšně, že právě o to vedu spor se státem.“¹⁸

Osobnosti, ktoré sa rozhodli žiť podobne ako M. Šimečka, napokon vytvorili spoločenstvo signatárov a aktívnych sympatizantov Charty 77. Spájali ich „predevším ideály, společné postoje k národní a sociální situaci, obrana posledních zákopů s lidskými právy, obrana nezávislé kultury a nezávislého myšlení a mnoha jiných nepraktických hodnot, které společně vyznávali“.¹⁹

Nevyhnutnou podmienkou vzniku a formovania tak Šimečkových postojov, ako aj angažovanosti ostatných českých a slovenských disidentov boli ich strety s reálnym socializmom, čiže s československým normalizačným režimom. Medzi prostriedky, ktorými sa režim vyrovnával s ľuďmi prezentujúcimi odlišné názory, než boli tie, čo šírila dobová propaganda, patrila existenčná perzekúcia. Normalizačný režim však nikdy nepriznal, že používa túto formu nátlaku na občanov. Podľa jeho predstaviteľov znemožnenie vykonávať svoje povolanie časti českej a slovenskej inteligencie bolo „často jen dílem přespříliš horlivých místních funkcionářů“.²⁰ Tých, ktorí boli pre režim nepohodlní a ktorí nemienili revidovať alebo odvolať svoje názory či postoje, režim nestrpel na ich pôvodných pracovných miestach.

Milan Šimečka počas svojej pätnásťročnej vedecko-pedagogickej práce dospel k určitému stupňu poznania, od ktorého sa potom odvíjalo jeho písanie v disente. Najvyššou hodnotou mu bola PRAVDA a vlastná SKUTOČNOSŤ. Podľa J. Kusej „Milan Šimečka sa hlási k jasnej hviezde menom sloboda, od Patočkovej solidarity otrášených sa odvíja línia uvažovania so zameraním na hľadanie pravdy, kde sloboda je obsiahnutá v predpokladoch“.²¹

V tomto hľadaní a dosiahnutí vlastného presvedčenia o PRAVDE nachádzame príčinu Šimečkovho rozhodnutia pracovať ako robotník až do svojho uväznenia roku 1981, ako to uvádza R. Kopsová. Na rozdiel od „väčšiny postihnutých filozofov“ odmietol náhradné intelektuálne zamestnanie a dôvod svojho rozhodnutia uviedol v liste V. Prečanovi zo 4. januára 1972: „Uvčdomuju si, že pro mě dnes prostě nijaká smysluplná placená existence není...“²²

Po Auguste 1968 začal Milan Šimečka opäť písať odborné state až roku 1975. Z obdobia rokov 1968 – 1975 pochádzajú len jeho listy. Napríklad roku 1973 uviedol, že mu proces písania robí ťažkosť.²³

Po roku 1975 vznikli práce, ktoré vyšli na Západe pod názvami Obnovenie poriadku, Kruhová obrana, Európska skúsenosť s reálnym socializmom a i. Tieto súbory štúdií kolovali v Československu samozrejme len v samizdatových vydaniach. Šimečka sa v nich zaoberal prevažne analýzou normalizačného režimu v Československu. Preto v období svojho vzniku vzbudzovali pozornosť čitateľov. Ale aj v súčasnosti podľa môjho názoru predstavujú neoddeliteľnú súčasť materiálu potrebného na štúdium a pochopenie obdobia československej politickej, spoločenskej a kultúrnej normalizácie.

¹⁸ ŠIMEČKA, M.: O nejisté skutečnosti. In: Šimečka, M.: Kruhová obrana, c. d., s. 190, 192.

¹⁹ ŠIMEČKA, M.: O spřízněnosti. In: Šimečka, M.: Kruhová obrana, c. d., s. 153.

²⁰ ŠIMEČKA, M.: Obnovení pořádku, c. d., s. 74.

²¹ KUSÁ, J.: Nezávislé sociálnofilozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969 – 1989. In: Život v slove a Život slovom, c. d., s. 24.

²² PREČAN, V.: Velké a malé dějiny M. Šimečky. In: K&K, roč. IV, č. 3 – 4, 1999, s. 55.

²³ Tamže, s. 57.